

VITA

SCHEDIUS LAJOS POLITIKAI MAGATARTÁSÁNAK ÜRÜGYÉN . . .¹

II. József császár birodalmában lement ugyan már a nap, de még mindig akkora földön uralkodott, amely a keleti hosszúság 5°-tól a 35°-ig, az északi szélesség 42°-tól pedig az 52°-ig terjedt. Lakói vallo-
nok és (kis számban) flamandok, olaszok, osztrákok, szlovének, hor-
vátok, csehek, morvák, magyarok, szlovákok, lengyelek, szászok,
szerbek és (ugyancsak kis számban) románok és ruténok voltak. Az
államigazgatás apparátusa a 18. századi újítgatások ellenére sem volt
korszerű. Világszerte sem volt még semmiféle távközlési eszköz. Az
egyetlen szerv, amely uralkodását ezen az óriási területen megkönnyít-
hette, a posta volt. A császár pontos és lelkiismeretes ember lévén,
számára országai külpolitikai biztonsága és lakóinak közegészségügye
egyaránt fontos volt. De hogyan tarthatta volna kezét ennek a roppant
élő szervezetnek a pulzusán, ha meg nem teremt egy olyan „készülé-
ket”, amivel a tőle sok száz mérföldre történeteket is hamarosan meg-
tudja, ha nem alapítja meg titkosrendőrséget? Szándékai tiszták vol-
tak, kicsinyes fecsegések nem érdekelték, embereit igyekezett gon-
dosan kiválogatni és ellenőrizni.² Utóda, öccse alatt ez az apparátus
még tartotta színvonalát, jóllehet az idők változása, a francia forradalom
eseményei Lipótot már inkább hajlamossá tették arra, hogy
lényegtelen ügyekről is informáltassa magát. Amikor pedig Ferenc
császár személyében egy tehetségtelen, korlátolt kispolgár lépett
kettejük örökébe, akit a kocsmai ivótársaságok szóváltásaitól háló-

¹ Az Irodalomtörténet 1975/4. számában a 894. lapon TAXNER-TÓTH ERNŐ: *Schedius Lajos hatása c. tanulmányában* a következőket írja: „... Schedius besúgó volta, amit Mályuszné Császár Edit állít, nincs kellően bizonyítva”. Ugyanott, a 16. jegyzetben: „... maga is elismeri . . ., hogy állítását nem tudja bizonyítani”. — SCHEDIUS konfi-
dens volt. Jelentései a Polizeihofstelle iratanyagának 1927-ben, a Justizpalast égésénél
történt részleges pusztulásakor megsemmisültek, a korábbi kutatók azonban még hasz-
nálták őket. Ilyen értelemben ld. WERTHEIMER EDE: *Az 1811 – 12-i magyar országgyűlés*,
Bpest, 1899. 23., 33. — DOMANOVSKY SÁNDOR: *József nádor élete*, 1/2. k., 332., 416. Leg-
utóbb R. VÁRKONYI ÁGNES írta meg SCHEDIUS-ról ugyanezt, standard művének, *A
pozitivisták történelemszemléletek* II. k. 141. lapján. — Ezt a kort jellemzi egyébként, kissé
iskolásan, TAKÁTS SÁNDOR: *Kémvilág Magyarországon I–II. c. műve*. (Bpest, é. n.)

² JÓZSEF titkosrendőrsége: FOURNIER, AUGUST: *Die Geheimpolizei auf dem Wiener
Kongress*, Wien, 1913. 1. skk.

szobatikokon keresztül, a tudóstársaságok összejöveteléig minden érdekelt³ — helyesebben: mindenre kíváncsi volt —, akkor ez a szervezet nemcsak óriási módon felduzzadt, hanem a legkülönbözőbb társadalmi, szellemi, sőt: erkölcsi színvonalon álló férfiakat is egyesítette magában. A titkosrendőrség a húszas években már több évtizedes múltra tekinthetett vissza, kormány szervvé vált. Nem volt népszerű. De még a ferenci időkben sem volt szükségképpen gaffikó az, aki „jelentett”.

Voltak a konfidensek között előkelő urak, akik feudális hűséggel szolgálták a Domus Austriacat, s „nem állítottak ki nyugtát”. Vagyis: nem pénzért „jelentettek”. Ezek közé tartozik a Fournier-említett gróf, akinek titkosrendőri jele ** volt (nevét nem ismeri), a *** jelű Alvinczy báró, s tegyük fel, hogy Schedius is. Ez az, amit nem tudunk bizonyítani; mivel azonban Schedius valóban az udvar kedves embere volt és József nádor barátságába fogadta, egyetemi tanár volt, fiából pedig a legfelsőbb kegy helytartótanácsost csinált,⁴ jogosan feltételezhetjük, hogy szolgálataiért nem részesült anyagi juttatásban. Schedius német származású volt, ha nemesember is; semmi csodáltnivaló nincs azon, ha a romantikus ifjúság elmúltával a német császár közelebb állt hozzá, mint a Karok és Rendek.

Fizetést kapott (mert miből is élt volna?) a legrátermettebb konfidens, a luxemburgi Leurs, aki a hazáját lerohanó franciák elleni felháborodásában állt a Habsburgok szolgálatába, s ezt aligha vehetjük tőle rossz néven.⁵ Ezek egyike sem bélyegezhető meg. Ők azonban egy kis elit, s alattuk, fokenként egyre mélyebb szellemi és erkölcsi színvonalon, sok százan teljesítettek kémszolgálatot. Íme egy kis ízelítő: Első osztályú konfidensek Ziska és Wenger Pozsonyban, Csefalvy Csefalván, Drevenyák Szomolnokon, Paczovszky Sárvárott, Okolicsányi Eperjesen, Malaspina gróf Kassán, Hofmann és Steinbach Pesten, Burkhart és Paulovics Budán, Kovács és Markovics Temesváron, Csapó Tolnán, Plattner (és Kolb, a plébános, aki itt nincs megemlítve. M.) Bonyhádon, Tröscher Vajszlón, Radiche-

³ Nem pusztult el ugyanekkor az a jelentés-sorozat, amely egy *Csárda* elnevezésű „titkos” főúri kompánia viselt dolgairól számolt be; ez egyébként néhány fiatalember gyerekes csfnye volt. Beszél róla LÁBÁN ANTAL: *Kortörténeti titkos jelentések Bécsből a száz év előtti magyarságról*, Századok, 1921 – 22. 321. FERENC olyan jelentéseket is kapott — és elolvasott —, amelyek egy-egy országgyűlési követ legbelsőbb magánügyeit illeték (OL., Regnicolaris Ltár, Fond N 119. Takáts Hagyaték, Megbízotti jelentések, 31. csomószám, 3569.) Az Akadémiáról: Uo., 49. cs. sz., 7486.

⁴ FOURNIER, i. m., 16–17. ALVINCZY: OL., Fond I 50. Privatbibliothek S. M. des Kaisers, Fasc. 57. — A SCHEDIUS család nemességét I. LIPÓTTÓL 1676-ban kapta, a nemesség szerző ős Pozsony megyei evangélikus lelkész volt. (NAGY IVÁN, X. 85.) A nemesség egyébként abból az egyszerű tényből is nyilvánvaló, hogy SCHEDIUS fia helytartótanácsossáig vitte.

⁵ LEURSRÓL ld. Irodalomtörténet, 1971. I. sz., 177., 20. jegyzet.

vich és Tomasich Zágrábban, Mikes Péterváradon, Wagner Sopronban. Van közöttük földesúr, városi tanácsos és megyei ember, ügyvéd, kamarai hivatalnok, pap. Másodosztályú konfidensek is akadnak minden nagyobb helységben:⁶ ezek is még a Polizeihofstellének, ill. a rendőrfőnöknek — Sumerau, Hager, majd Sedlnitzky — jelentenek. Mindegyikük megszervezi azonban a maga kisebb körét titkárok, lakájok, szobalányok bevonásával, akik csak nekik számolnak be a megtudott dolgokról.

Külön műfaj a postamesterek: ezek magától értetődően a rendőrség emberei, a leveleket felbontják, leírják, majd ez után küldik tovább. Előfordulhat, hogy a felnyitás nem sikerült, az írás jóvátehetetlenül megsérült. Ilyen esetben a levél — elvész.⁷

Ennek a szépen kiépített besugó-rendszernek Magyarországon volt egy hátulütője: azoknak a száma, akik, akár mint jelentéstévők, akár mint feljelentettek, szóba kerülhettek, pár ezret tett ki, ezek, közvetve vagy közvetlenül, ismerték egymást, sokat tudtak egymásról. Ritkán őrizhette itt meg valaki a titkait. Dessewffy József biztos lehetett benne, hogy hallgatóságából legalább egy valaki találva érzi magát, amikor kitört, s a besugókat „die verabscheuungswürdige, verwerfliche und niedrigste Gattung aller Menschen”-nek nevezte — kijelentését mindenestre megírták Bécsnek.⁸ Ugyanebben az időben, tehát az 1807. pesti országgyűlésre ajánlotta titkos ügynöknek Ratoliska tanácsos Radichevich zágrábi ügyvédet; mint ablegatus absentium, el is foglalta helyét, de sajnálatos módon, a páratlan Leurs már novemberben jelentette, hogy egy fiatal országgyűlési jegyző, hasonlóképpen horvát, több követ barátja előtt a Naphoz címzett kávéházban leleplezte, mondván, hogy kilétét már egész Zágráb tudja. Hogy mindjárt pótlására is indítványt tesz, s egy Szvetics nevű követet ajánl helyette, ez jellemző arra a tájékozottságra, amire a luxemburgi pár hónap alatt — nyáron érkezett Pestre, magyarul nem tudott — szert tett.⁹ Természetesen előfordult olyan eset is, amikor gyanún felül álló személyek „jelentettek”. Lábán beszél el egy esetet: hét úr pezsgőzött együtt a Vadászskürt kávéházában s emlegette a magyar alkotmány sérelmeit . . . Majd tréfásan felvetették: vajjon van-e közöttük besugó? Mivel csak heten voltak, nevetve tértek napirendre a kérdés felett, mert szerintük csak minden tizenkettedik ember spicli. Tévedtek. Egy közülük jelentette a

⁶ A névsor az 1811-12. országgyűlés kapcsán került összeállításra. Ld. Takáts Hagyaték, 28. cs. sz., 2902. a.) sz. Titkos ügynöki névsorok a későbbi időkben is maradtak.

⁷ Így SZÉCHENYI ISTVÁN egy levele titkárához. Uo., 48. cs. sz., 7035. a. 7751. Vö.: DOMANOVSKY S.: *József nádor iratai*, III. k., Bpest, 1935. 159.

⁸ Takáts Hagyaték, 21. cs. sz., 2229. (1807. szept. 27-i névtelen jelentés.)

⁹ Uo., 25. cs. sz., 2769. (1811. nov. 12., LEURS.)

történeteket a rendőrségnek.¹⁰ (Lábán tévesen írja, h. Metternichnek; a herceg csak a külügyet intézte.)

Bármennyire elítéljük is azonban azt a kicsinyes és aljas buzgalmat, amivel a mindennapok besúgói a legjelentéktelenebb epizódokat is közölték „felsőbb helyel”, mint történeti forrásokat, óriási haszonnal forgathatjuk mind a császári magánlevéltár Hungaricáit, mind a Polizeihofstelle iratanyagát. Ez utóbbi, mint tudjuk, már a 19. sz. végén megnyílt a kutatás számára, a Privatbibliothek magyar anyaga 1920 után került az Országos Levéltárba. A rendőrségi iratok felhasználásával készült Lábán Antal cikke a Századok 1922. évfolyamában. Lábánnak nagy másolatgyűjteménye is volt az anyagról s ez némiképpen kárpótolt volna az 1927-i pusztulásért. A második világháború során azonban ez is megsemmisült.

Felismerte a jelentések forrásértékét Takáts Sándor is, és ugyancsak még 1927 előtt, sokat másoltatott le belőlük. Ez az Országos Levéltárban őrzött ún. Takáts Hagyaték. Információs értéke felbecsülhetetlen, csak egy hibája van: Takáts az országgyűlésekről küldött jelentésekre specializálta magát, az olyan évek – sőt évtizedek – pedig, amelyekben nem volt diéta, hiányoznak a gyűjteményből. A másolatok jól olvashatók, de némi kritika kell használatukhoz, mert az alkalmi másolók a szép írás erényét nem mindig egyesítették a német nyelv biztos ismeretével.

Maga az eredeti rendőrségi iratanyag sem pusztult el teljesen. E sorok írója is használta a részben elszenesedett, nagy gonddal restaurált lapokat. Megmaradt a sok port felvert Csárda kompánia története, s például a balatonfüredi fürdőélet leírása az 1810–20-as évekből.¹¹

Mindezek summázataként: egy kort, egy várost, de még egy embert sem lehet megismerni tisztán irodalmi forrásokból. Az élet teljessége túlnő a legkorszerűbb esztétika irányelvein is. Kétségtelen azonban, hogy Schedius jelentősége irodalmi munkásságában rejlik, a sajnálatos csak az, hogy kiváló szellemének hatókörét lecsökkentette politikai magatartásának, biztosak lehetünk benne: köztudott, s a magyar értelmiség szemében kifogásolható udvarhú árnyalata.

MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR EDIT

¹⁰ LÁBÁN id. cikke, 306–307.

¹¹ Jelenleg a Verwaltungsarchivban őrzik.